

УДК 338.432:332.12

О. М. Бурлака,
аспірант, Вінницький національний аграрний університет

ОСОБЛИВОСТІ ТА ОЦІНКА СТРАТЕГІЧНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ РЕГІОНУ

О. Burlaka,
Postgraduate student of the Vinnytsya national agrarian university

FEATURES AND EVALUATION OF STRATEGIC ECONOMIC POTENTIAL
OF THE AGRICULTURAL INDUSTRY IN THE REGION

У статті розглянуто питання визначення стратегічного економічного потенціалу аграрної галузі Вінницької області. Досліджено складові стратегічного економічного потенціалу аграрної галузі. Досліджено основні економічні показники розвитку аграрної галузі Вінницької області. Проведено аналіз структури земельного фонду Вінницької області та стан екології регіону. Запропоновано здійснювати програми інвестиційної політики, які повинні базуватися на стратегічних напрямках підвищення інвестиційної привабливості земель сільськогосподарських підприємств.

The article discusses the definition of strategic economic potential of the agricultural sector Vinnytsia region. Studied components of a strategic economic potential of the agricultural sector. The basic economic indicators of the agricultural sector Vinnytsia region. The analysis of the structure of land fund Vinnytsia region and state ecology of the region. Requested to carry out the program of investment policy, which should be based on strategic directions to increase the investment attractiveness of land farms.

*Ключові слова: стратегічний потенціал, аграрна галузь, регіон, держава.
Key words: strategic potential, agricultural industry, region, state.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стійкий розвиток аграрної галузі регіону вимагає формування раціональної структури ресурсного потенціалу і створення умов для забезпечення максимального його використання. Відчутною є потреба комплексного аналізу ефективного використання потенціалу сільського господарства, обґрунтування та аналізу його складових.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам розвитку аграрного сектора присвячено класичні праці М.І. Вавилова, С.Ю. Вітте, В.В. Доукаєва, М.Д. Кондратьєва. Проблеми формування наукових основ стійкого розвитку аграрної галузі знайшли також відображення в працях багатьох українських вчених-економістів: В.В. Вернадського, Б.М. Данилишина, М. І. Долішнього, С.І. Дорогунцова, Г.Б. Іваницької, О.Л. Кашенко, М.Ф. Кропивка, Г.М. Калетніка, С.В. Козловського, Л.В. Мельника, С. В. Мартинова, Є.В. Мішеніна, М.М. Паламарчука, С.А. Подолинського, В.М. Трегобчука, Г.В. Черевка та ін.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження полягає у визначенні стратегічного економічного потенціалу аграрної галузі Вінницької області та обґрунтуванні економічних заходів щодо його покращення.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Визнаючи наукову і практичну цінність зроблених українськими вченими досліджень, слід зазначити, що низка аспектів розвитку регіонального аграрного сектора вимагає подальшого, більш системного опрацювання. В сучасних умовах необхідно розширити формат вивчення зазначеної проблеми з позиції стратегічного підходу, який дозволяє комплексно вивчати не тільки господарські, а і соціальні, науково-технічні, інституційні, інноваційні, інвестиційні проблеми.

Автор [1] трактує стратегічний економічний потенціал галузі (регіону) як сукупність потенційних економічних ресурсів, що становлять ту частину накопиченого капіталу, яка представлена на інвестиційному ринку у формі потенційного економічного попиту, який здатний перетворитися на реальний економічний попит, що

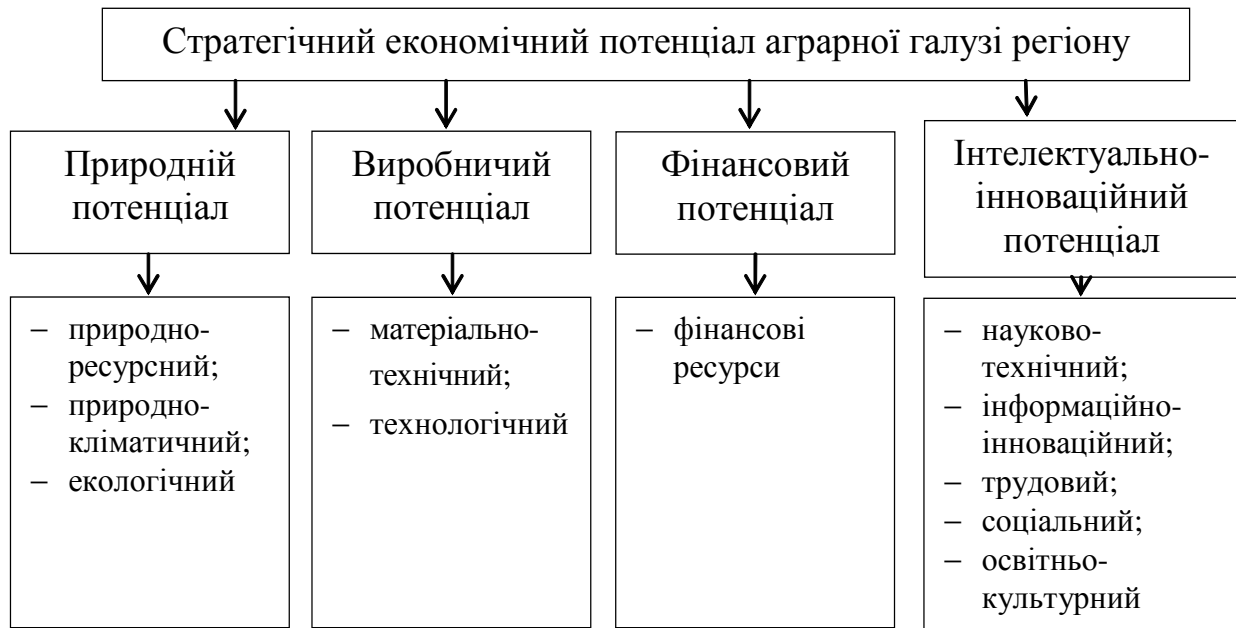

Рис. 1. Стратегічний економічний потенціал аграрної галузі регіону

забезпечує задоволення матеріальних, фінансових і інтелектуальних потреб відтворення капіталу.

Розбіжності в підходах різних дослідників до визначення поняття "стратегічний економічний потенціал" обумовлені тим, що кожен з них виділяв одну з характерних рис цієї категорії, не розкриваючи її цілком [2, 3]. В одних на визначеннях даної категорії робиться акцент на чинники й умови, що визначають величину економічного потенціалу (ресурсний підхід), в других — на результати використання економічного потенціалу, у третіх — на характер економічних відносин. Аналізуючи дані підходи, можна зробити ряд узагальнень. Спільним для наведених визначень є зв'язок економічного потенціалу суб'єкта господарювання з кількістю і якістю ресурсів, наявних в аграрному секторі. Відповідно цього пропонується розглядати стратегічний економічний потенціал аграрної галузі регіону відповідно до рисунка 1.

Основними елементами стратегічного економічного потенціалу аграрної галузі регіону є:

Природний потенціал, основу якого складають природні ресурси і природні умови, включає всі види сировинних і енергетичних ресурсів, природно-кліматичні й екологічні умови. Його похідними є природно-ресурсний, природно-кліматичний і екологічний потенціали території. Природо-ресурсний потенціал аграрного сек-

тора території представлений запасами енергетичних, ґрунтово-земельних, водних, біологічних ресурсів, що залучені чи можуть бути залучені до господарської діяльності регіону [4].

Виробничий потенціал території представлений засобами і предметами праці, що утворюють матеріально-технічну базу виробничої і невиробничої сфер діяльності. Його величина характеризується уречевленням капіталом галузей економіки, рівнем територіального поділу праці, умовами, що забезпечують ефективне функціонування виробничих ресурсів території.

Фінансовий — відображає як результати господарської діяльності на самій території, так і ступінь фінансової підтримки регіону вищими органами влади і управління.

Інтелектуально-інноваційний — представлений знаннями, науково-технічним, економічним та іншим видами інформації, що є основою розробки будь-яких управлінських рішень. Завдяки інформації та інноваційним рішенням можлива екологізація потреб і виробничих систем.

Стратегічний економічний потенціал регіону розглядається як система, отже, всі її елементи взаємозалежні [3]. Тому з метою забезпечення стійкого розвитку аграрної галузі регіону необхідно здійснити екологізацію процесів взаємодії структурних потенціалів.

Крім того, функціонування стратегічного економічного потенціалу регіону розглядається як безупинно поновлюваний процес, що складається зі стадій формування, розвитку і використання, а отже, екологізацію необхідно здійснювати на всіх стадіях його відтворювального циклу. У цьому випадку екологізація стратегічного економічного потенціалу буде не разовим заходом, а безупин-

Таблиця 1. Основні економічні показники аграрної галузі Вінницької області

Показник	Роки					
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Кількість с-г. підприємств	518	498	1822	1908	1946	1969
Середня кількість працівників, зайнятих у с-г. виробництві, осіб	40511	34344	35883	35963	36978	36708
Валова продукція с-г., млрд грн.	12,99	12,59	12,6	13,3	14,492	16,344
Чистий прибуток під-в с-г галузі, млн грн.	330,65	131,96	926,91	1829,85	1240,46	1578,5
Рівень рентабельності усієї діяльності під-в с-г. галузі, %	8,5	2,6	17,0	22,5	13,0	15,8
Державна підтримка с-г. під-в, отримано дотацій, млн грн.	158,273	36,140	95,266	68,079	61,239	52,508
Інфляція в Україні	22,3	12,3	9,1	4,6	-0,2	0,5

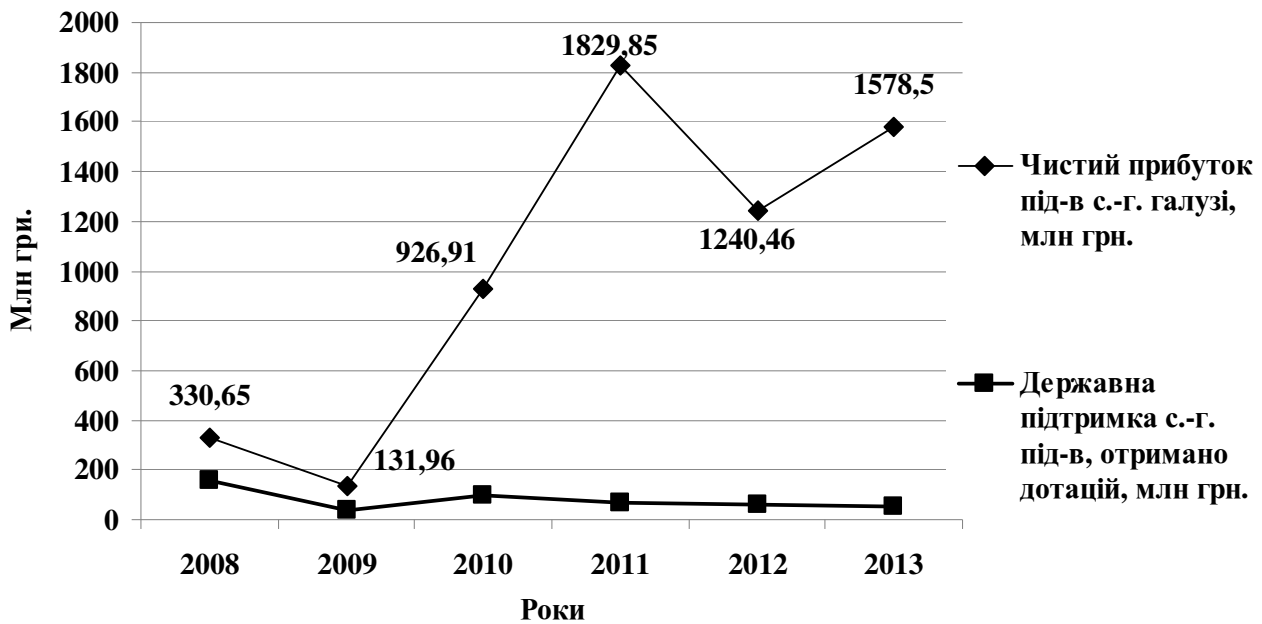

Рис. 2. Динаміка зміни чистого прибутку підприємств с.-г. галузі регіону та рівень дотацій в с.-г. з бюджету України

ним процесом, що забезпечуватиме зрівноважений еколого-економічний розвиток території.

Для врахування факторів впливу на стійкість розвитку аграрної галузі регіону варто навести основні економічні показники даної галузі (табл. 1). В данній таблиці, наведено також рівень інфляції в Україні, який наведений для співставлення темпу росту [5].

З даної таблиці, можна зробити наступні висновки: кількість підприємств аграрної галузі Вінницької області неухильно збільшується, за умов незначної зміни середньої чисельності працюючих у зазначених підприємствах.

Світова практика функціонування сільськогосподарського виробництва у світовій практиці показує, що основоположним елементом виробництва та формування ресурсів є наявність робочої сили, яка здатна привести в дію наявні засоби виробництва. У селянському господарстві, як зазначав О. Чаянов, "яке б велике значення ми не надавали впливу ринку, розмірам землекористування, наявності засобів виробництва і природним умовам родючості, ми повинні будемо визнати, що технічно організуючим елементом всякого виробничого процесу є робочі руки" [6]. Результативність господарської діяльності підприємства значною мірою залежить від забезпеченості трудовими ресурсами, їх професійно-кваліфікаційного рівня, здатності реалізувати свою потенційну продуктивну силу.

Головною особливістю формування аграрного ресурсного потенціалу регіону в даний час є скорочення капітальних вкладень в сільське господарство протягом останніх десяти років і на цій основі значне зменшення матеріальних ресурсів галузі, що характеризується збільшенням кількості застарілої техніки і обладнання, виходом з експлуатації меліоративних систем, гідротехнічних споруд, переробних і обслуговуючих підприємств; скорочення земельної площі в користуванні сільсько-господарських підприємств; суттєве зменшення середньорічної чисельності в них працюючих.

Зміни величини чистого прибутку підприємств галузі має коливальний характер, який обумовлений не стільки рівнем дотації галузі з державного бюджету, скільки зміною природних умов, які прямим чином впливають на урожайність сільськогосподарських культур (рис. 2) [5].

Хоча, кількість працюючих у сільськогосподарських підприємствах регіону за останні три роки відносно постійна, ця тенденція може мати більш глибокі негативні наслідки в майбутньому, та суттєво вплинути на стійкість аграрної галузі Вінниччини загалом.

Трудові ресурси є основною продуктивною силою суспільства, найактивнішою, з економічної точки зору, частиною сільського населення, яка безпосередньо бере участь у сільськогосподарському виробництві. Трудові ресурси сільського господарства це насамперед наявне працездатне населення, яке проживає в селі і зайняте у сільськогосподарському виробництві. У комплексі основних чинників розвитку сільського господарства і його територіальної організації демографічні є найважливішими, оскільки виробництво пов'язане насамперед з використанням працездатного населення.

У даний час, коли перестала існувати централізована система матеріально-технічного постачання, скорочення чисельності сільського населення, в тому числі й працездатного, є негативним явищем у сільському господарстві. Слід зазначити, що в багатьох розвинених країнах світу відбувається процес перерозподілу населення в напрямку зменшення частки сільського і збільшення міського, однак у них постійно зростає рівень фондо- і енергоозброєності праці, а тому перерозподіл має закономірний характер.

Важливим показником виробничого потенціалу аграрної галузі регіону є показник обсягу сільськогосподарського виробництва. Цей показник доцільно оцінювати по валовій продукції сільського господарства регіону.

Валова продукція сільського господарства — це первинний результат взаємодії факторів виробництва, матеріальна і вартісна основа інших кінцевих резуль-

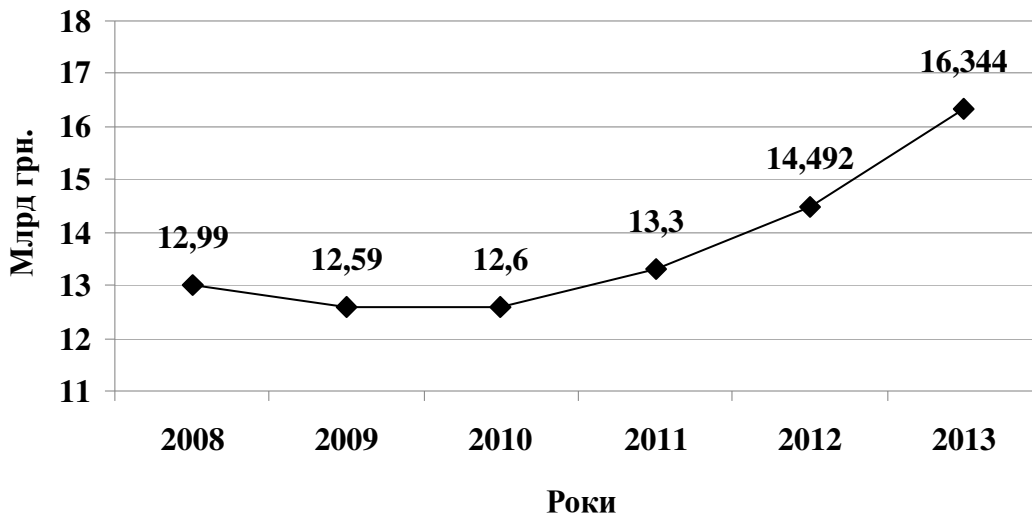

Рис. 3. Динаміка зміни виробництва валової продукції с.-г. регіону

татів, що в натуральній формі представлений всіма виробленими протягом року первинними продуктами рослинництва і тваринництва, а у вартісній — оцінений за порівнянними цінами відповідного року. Динаміка зміни величини валової продукції аграрної галузі Вінницької області наведена на рисунку 3 [5].

Тобто можна стверджувати, що рівень виробництва сільськогосподарської продукції в регіоні поступово збільшується, незважаючи на внутрішні та зовнішні чинники (кризові явища в економіках світу).

Використання землі як природного ресурсу є специфічною особливістю сільськогосподарського виробництва. Досягнутий ефект має розраховуватися на одиницю земельних ресурсів. Проблематичним і дискусійним є питання про те, що саме вважати кінцевим ефектом використання земель. Треба визначити критерій і систему показників. Критерієм ефективності використання земель є збільшення обсягу виробництва валової продукції у розрахунку на одиницю земельних ресурсів з дотриманням екологічних вимог.

Узагальнюючим показником слід вважати вихід валової продукції, тому що використання землі повинно оцінюватись за продукцією, яку виробляють на ній, а не за тим, як цією продукцією розпоряджається господарство. З цієї причини валовий дохід та прибуток для цієї мети не підходять. Вони є елементами валової продукції і залежать від матеріального оснащення галузі і комерційної діяльності [7].

При оцінці використання землі виникають певні труднощі через вплив великої кількості чинників, які треба враховувати. Слід розрізняти показники ресурсного типу і результативні. До показників ресурсного типу належать кліматичні умови, якість землі, склад сільськогосподарських угідь, структура посівних площ, фондозабезпеченість, трудові ресурси. До результативних — урожайність, собівартість продукції, диференціальна рента, валова продукція, валовий дохід, прибуток та інше.

Продуктивна сила землі значною мірою залежить від якості ґрунтів та кліматичних умов. Їх різноманітність склалася в процесі природної еволюції, тому кожне сільськогосподарське підприємство за своїми природними даними суттєво відрізняється від інших. Незважа-

ючи на те, наскільки сприятливими є дані природні умови для того чи іншого господарства, його подальший розвиток буде відбуватися саме в цих умовах. Зростання виробництва сільськогосподарської продукції можливе, коли природні і матеріальні елементи потенціалу в процесі їх використання найповніше будуть реалізовувати продуктивну силу землі.

Ефективне використання землі стане реальним лише за умови наближення виробничої структури будь-якого сільськогосподарського підприємства і методів організації виробництва в ньому до місцевих особливостей природних чинників.

Для визначення оптимальної структури земельного потенціалу необхідно привести його складові до спільного знаменнику — грошової оцінки. У світовій практиці відомі три основні підходи щодо визначення вартості землі: ринковий, витратний, прибутковий, у межах яких сформувалися основні методи грошової оцінки земельних угідь. Найбільш розповсюдженим є порівняльний метод (зіставлення продажів), що склався в рамках ринкового підходу. При доступності ринкової інформації про продаж ділянок ринкова ціна аналогічної ділянки коригується за допомогою відповідних коефіцієнтів, що враховують основні відмінності ділянки, яка виставляється на продаж. Основними чинниками, за допомогою яких проводиться порівняння ділянок, є правове відношення до земельної ділянки (наявність прав володіння, користування, розпорядження тощо); умови продажу (вільний, вимушений, ліквідаційний, у разі смерті власника та ін.); дата продажу (сезонність, рівень інфляції, активність ринку); місцезнаходження ділянки (різний ступінь містобудівної цінності); фізичні характеристики (розмір, конфігурація, схили, стан ґрунтів, заболоченість, підземні води тощо); використання прилеглої території (транспортні зв'язки, історичні ландшафти, місця відпочинку, зони забруднення, зони шумів, електромагнітних полів і т.д.); вимоги, яких необхідно дотримуватись при забудові та використанні земельного наділу (природоохоронні, збереження історичних та культурних пам'яток тощо).

Використання даного методу в Україні ускладнюється не лише відсутністю земельного ринку, але й обґрунтуванням кількісного значення коригуючих ко-

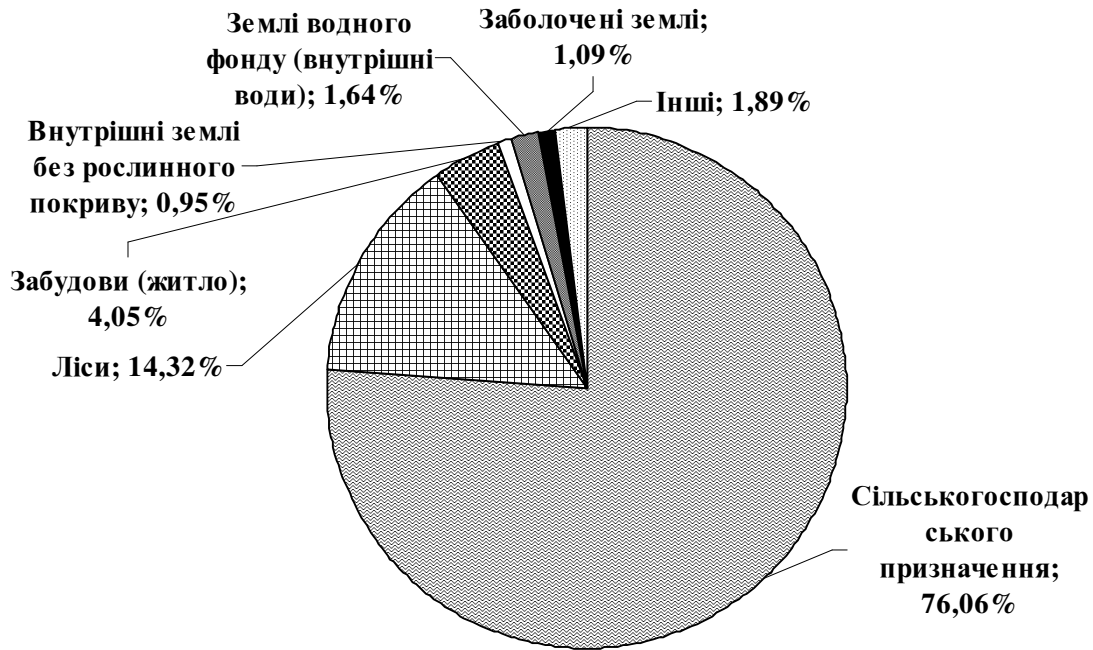

Рис. 4. Структура земельного фонду Вінницької області, 01.01.2014

ефіцієнтів. Тому сьогодні йдеться не про ціну землі, а про її грошову оцінку. Домінуючою щодо визначення оцінки землі стала думка про те, що вона повинна бути такою, щоб можна було визначити, якою має бути її нормальна прибутковість при оптимальних умовах господарювання.

Відповідно до даних [8] структура земельного фонду Вінницької області наведена на рисунку 4.

Як бачимо, переважна більшість земель області використовується для сільськогосподарського призначення, що і не дивно, бо Вінниччина — відомий аграрний регіон.

Територія області за станом на 1 січня 2014 року складає 2649,2 тис. га, в т.ч. сільськогосподарських угідь 2015,2 тис. га. Ліси та інші лісовкриті площі складають 379,4 тис. га, забудовані землі 107,2, заболочені землі 29,0, відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом 25,1 тис., внутрішні води 43,4 тис. га та інші землі 49,3 тис. га.

Розглянемо стан використання земель сільськогосподарського призначення у Вінницькій області. Із них

рілля складає 1725,9 тис. га, перелоги — 1,3 тис. га, багаторічних насаджень — 51,3 тис. га, сіножатей — 50,7 тис. га і пасовищ 186,0 тис. га.

Найбільш продуктивним видом угідь є рілля. Від її питомої ваги у структурі земельних угідь залежить спеціалізація сільськогосподарського виробництва, співвідношення між галузями рослинництва і тваринництва, продуктивність та економічна ефективність використання природно-ресурсного потенціалу.

Територіальна та продуктивна вичерпуваність земельних ресурсів, втрата ґрунтовим покривом самовідновлюваної та самоочисної здатності є гострою екологічною і економічною проблемою. Зміна складу та якості ґрунтового покриву є результатом впливу не тільки природного кругообігу повітря і води, але й діяльності людини. Одним з найбільших забруднювачів земельних ресурсів є сільське господарство. В процесі інтенсифікації відходність сільського господарства та його виснажуюча дія на природне середовище багатозрозово зростає. Інтенсифікація сільського господарства

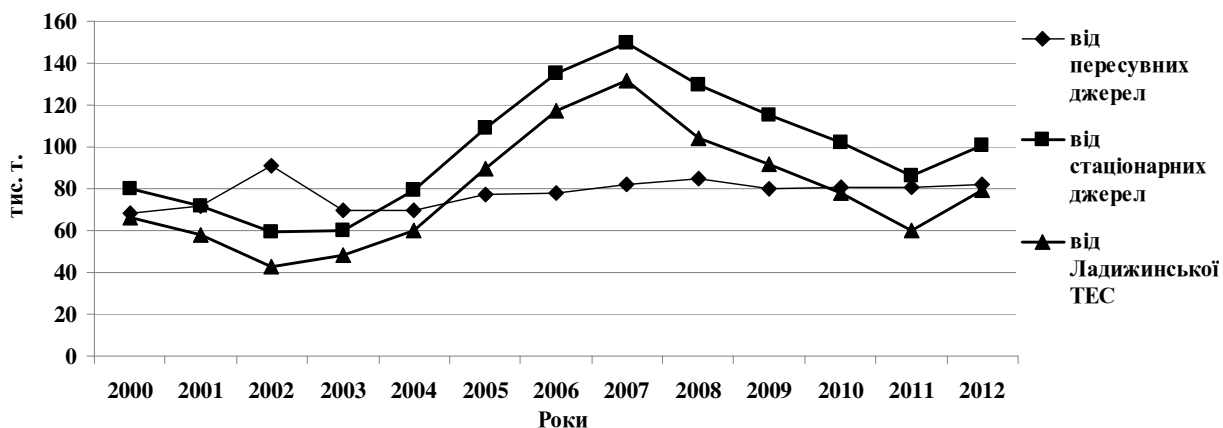

Рис. 5. Динаміка викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря Вінницької області

викликала цілу низку негативних наслідків, головними з яких є: деградація ґрунтів ("виорювання" на ріллі, коли спеціалізовані сівозміни різко посилюють ерозійні процеси та знижують родючість ґрунту; ущільнення ґрунту під дією важкої техніки); забруднення природного середовища залишковою кількістю засобів хімізації (мінеральних добрив, хімічних засобів боротьби з бур'янами, шкідниками та хворобами рослин, стимуляторів росту рослин); забруднення довкілля стоками тваринницьких ферм та комплексів; несприятливі зміни гідрологічного режиму і пов'язані з ними процеси знеліснення, заболочення тощо.

Вінниччина характеризується, в цілому, як порівняно благополучний регіон із значно меншим, ніж в промислових областях, рівнем забруднення атмосферного повітря. Понад 50% викидів в атмосферне повітря (від їх загальної кількості) на території області — це викиди автотранспорту, ще близько 35% — викиди Ладижинської ТЕС та понад 3% — викиди магістральних газопроводів. Викиди усіх інших підприємств області становлять близько 10%.

Кількість викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря області наведено на рисунку 5. Протягом січня — вересня 2013 року в довкілля області від стаціонарних джерел забруднення потрапило 103 тисячі тон забруднюючих речовин, що на 46% більше аналогічного періоду попереднього року [9].

Отже, сучасний стан навколишнього природного середовища у Вінницькій області можна охарактеризувати як відносно стабільний. У порівнянні з іншими регіонами України Вінницька область не відзначається високим промисловим потенціалом, але можна відзначити наступні екологічні проблеми області: забруднення атмосферного повітря внаслідок викидів шкідливих речовин; забруднення водних ресурсів; забруднення ґрунтів і земельних ресурсів; зростання захворювання населення; погіршення стану природного середовища; неконтрольоване знищення і пошкодження тварин, рослин, лісів.

Основні заходи з покращення екологічного стану області: запровадження водозберігаючих форм розвитку економіки області; зменшення скидів забруднюючих речовин у водойми, повітря, ґрунти; фінансова підтримка екопромисловості; організація об'єктивного моніторингу стану природного середовища області; забезпечення об'єктивності даних держстатзвітності; підвищення розмірів зборів за користування та забруднення природних ресурсів; впровадження екологічного виховання населення; збільшення витрат бюджетів на природоохоронну діяльність.

ВИСНОВКИ

Слід зазначити, що потенціал сільського господарства Вінницької області досить високий, але для повної реалізації цього потенціалу потрібні певні зусилля з боку держави. Досягти успіху у залученні іноземного капіталу в сільськогосподарське виробництво можна шляхом здійснення програми вітчизняної інвестиційної політики, яка повинна базуватися, зокрема, на стратегічних напрямках підвищення інвестиційної привабливості земель сільськогосподарських підприємств для іноземних інвесторів.

Література:

1. Тумусов Ф.С. Инвестиционный потенциал региона: теория, проблемы, практика / Ф.С. Тумусов. — М.: Экономика, 1999. — С. 22—23.
2. Кашенко О.Л. Земля як аграрний капітал / О.Л. Кашенко // Економіка АПК. — 1999. — № 6. — С. 57—62.
3. Козловський С.В. Управління сучасними економічними системами, їх розвитком та стійкістю: [моногр.] / С.В. Козловський — Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2010. — 432 с.
4. Трегобчук В.М. Актуальні екологічні проблеми економічного розвитку / В.М. Трегобчук // Економіка Рад. України. — 1991. — № 9. — С. 7—13.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики. Публікація документів статистики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrstat.org/uk>
6. Чайанов А.В. Крестьянские хозяйства / А.В. Чайанов. — М.: Экономика, 1989. — 214 с.
7. Мартинов С.В. Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору регіону: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.07.02 / С.В. Мартинов. — 2005. — 22 с.
8. Офіційний сайт Державного агентства земельних ресурсів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://land.gov.ua/>
9. Офіційний сайт Департаменту екології та природних ресурсів Вінницької обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.vineco.ucoz.org/>

References:

1. Tymusov, F. S. (1999), Investicionnyy potencial regiona: teoria, probkemi, praktica [Investment potential of the region: the theory, problems, practice], Ekonomika, Moscow.
 2. Kashenko, O. L. (1999), "Agricultural Land as capital", Ekonomika APK, vol. 6, pp. 57—62.
 3. Kozlovskiy, S. V. (2010), Upravlinnia suchasnyy ekonomichnyy systemamy, ikh rozvytkom ta stijkistiu [Management of modern economic systems, their development and stability], Merk'iuri-Podillia, Vinnytsia, Ukraine.
 4. Tregonchuk, V. M. (1991), "Current environmental issues of economic development", Ekonomika Rad, vol. 9, pp. 7—13.
 5. Official website of the State Statistics Service [Electronic resource]. — Access: <http://ukrstat.org/uk>
 6. Chayanov, A.V. (1989), Krestianskie hoziaystva [Farms], Economica, Moscow.
 7. Martinov, S. V. (2005), Zabezpechinnia stalogo rozvitku agrarnogo sektory regiony [Sustainable development of the agricultural sector in the region], Kiev.
 8. Official website of the State Agency of Land Resources of Ukraine [Electronic resource]. — Access: <http://land.gov.ua/>
 9. Official website of the Department of Environment and Natural Resources Vinnytsia Oblast State Administration [Electronic resource]. — Access: <http://www.vineco.ucoz.org/>
- Стаття надійшла до редакції 21.02.2014 р.